

**Fordítás, tolmácsolás és kultúra 2023.
Virtualitás és elszigetelődés
a mélyülő ellentétek korában**

**TIC Translation, Interpreting & Culture 2023.
Virtuality and Isolation
in the Era of Deepening Divides**

(Comenius Egyetem Pozsony, Szlovákia 2023. szeptember 20–22.)

Szentirmay Piroska

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: szentirmay.piroska@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-0420-8827>

Van Waarden Franciska

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: van.waarden.franciska@btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0002-4244-3411>

A *Fordítás, tolmácsolás és kultúra* konferenciát harmadik alkalommal rendezte meg 2023. szeptember 20–22. között három szlovákiai egyetem, a pozsonyi Comenius Egyetem, a beszercebányai Bél Mátyás Egyetem és a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem a Szlovák Tudományos Akadémia együttműködésével. Ehhez a széles körű együttműködéshez csatlakozott 2023-ban a Szlovákiai Fordítóirodák Szövetsége (Association of Translation Companies of Slovakia), és a konferenciát idén Hollandia Pozsonyi Nagykövetsége és az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága is támogatta.

A kétévenként rendezett szakmai találkozó első konferenciájának fő szervezője a beszercebányai Bél Mátyás Egyetem volt. A 2018. szeptemberében Nyitrán megrendezett konferencia is négy szlovákiai egyetem és a Szlovák Tudományos Akadémia együttműködésében valósult meg, már a kezdetektől a fordítás- és tolmá-

Hivatkozás: Szentirmay P., Van Waarden F. 2024. Fordítás, tolmácsolás és kultúra 2023. Virtualitás és elszigetelődés a mélyülő ellentétek korában. TIC Translation, Interpreting & Culture 2023 Virtuality and Isolation in the Era of Deepening Divides. (Comenius Egyetem Pozsony, Szlovákia 2023. szeptember 20–22.) *Fordítástudomány* 26. évf. 1. szám. 120–126.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.26.1.8>

csolástudomány olyan neves képviselőinek közreműködésével, mint Daniel Gile, Franz Pöchhacker, Luc Van Doorslaer, Jorge Díaz-Cintas vagy Andrew Chesterman. A második konferenciaalkalom a pandémia miatt nem 2020-ban, hanem 2021 szeptemberében valósulhatott meg félig virtuális formában, amelynek a fő szervező, a Bél Mátyás Egyetem biztosított helyszínt Besztercebányán. A korlátozott körülmények ellenére e második konferenciaalkalmat is neves plenáris előadók részvétele tette színvonalassá (Jan Pedersen, Susan Bassnett, Lawrence Venuti és Nadja Grbić). 2023-ban a jelenléti formában megtartott harmadik konferencia újra kiváló lehetőséget nyújtott a személyes találkozásra.

A TIC 2023 Konferencia a fordításhoz és tolmácsoláshoz kapcsolódó tudományos párbeszédnek kívánt teret adni a számos megoldatlan problémával járó digitális kolonializáció korában, amikor mindkét nyelvi közvetítési forma hozzájárulhat korunk globális és helyi valóságának alakulásához. Ahogy a konferencia házigazdái megfogalmazták, a technológiai fejlődésnek köszönhetően az információáramlás soha nem tapasztalt mértékben felgyorsult. Az ember–gép interakciójában az etikus magatartást biztosító és az online predátor viselkedést megakadályozó intézkedések hiánya világviszonylatban nyilvánvalóvá vált. Az egyik terület, ahol a mesterséges intelligencia gyors fejlődése leginkább érzékelhető, az a nyelvi ipar. Napjainkban már olyan mesterségesen előállított szövegek születnek, amelyek gyakran nagyon nehezen megkülönböztethetők az ember által alkotott szövegektől. Az információ ilyen mértékű terjedése és rendelkezésre állása azonban korántsem jelenti azt, hogy az mindenki számára ugyanúgy elérhető vagy a mindennapok részévé vált volna. Az offline világban érzékelhető társadalmi és gazdasági megosztottság az online világ echokamráin és szűrőin keresztül felerősödtek, és ezek erőteljesen befolyásolják világlátásunkat, ideológiai elszigetelődéshez vezetnek. Ezért mindazoknak, akik a tudást létrehozzák és az információ áramlásához hozzájárulnak, tehát a nyelvi közvetítőknek, a fordítás és tolmácsolás kutatóinak és oktatóinak, alkalmazkodniuk kell ezekhez a körülményekhez.

A TIC 2023 Konferencia tehát az információáramlásnak köszönhetően felfokozódott és mélyülő társadalmi, gazdasági és ideológiai különbségekből fakadó kérdéseket kívánta tudományos és kritikai eszközökkel körüljárni.

A háromnapos konferencián 14 országból 90 regisztrált résztvevő hallgatta meg az előadásokat, akik közül 54-en előadóként is közreműködtek. A konferencia szakmai bizottsága több mint 100 beérkezett absztrakt közül válogatta ki a 18 szekcióban elhangzott 58 előadást. Ez alkalommal is a fordítás- és tolmácsolástudomány kiemelkedő kutatói működtek a szakmai bizottságban: Anthony Pym, Łucja Biel, Daniele Monticelli, David Orrego-Carmona, Paola Gentile, Susan Bassnett, Jan Pedersen, Andrew Chesterman, Jorge Díaz-Cintas, Luc Van Doorslaer. A bizottság tagjai közül kerültek ki a plenáris előadók is, Anthony Pym, David Orrego-Carmona és Paola Gentile. Újdonság volt a 2023-as TIC konferencián, hogy a 18 szekcióból három holland nyelven zajlott, így az összesen 56 előadás közül 48 hangzott el angol nyelven, 8 pedig hollandul. Mindkét nyelven egy-egy műhelymunkára is sor került.

Nagy várakozás előzte meg Anthony Pym plenáris előadását¹ (*Empiricism as a response to uncertainty*), aki bevezetésként emlékeztetett, hogy a COVID okozta vészhelyzet világviszonylatban erősített fel olyan jelenségeket és gyorsított fel folyamatokat, amelyek a fordítóipar számára is új helyzetet teremtenek. A fordítás szempontjából megfigyelhető az információhoz való hozzáférés kiterjedése; többé már nem mechanikus írógépeken, hanem digitális eszközökkel dolgozunk. A szövegek előállítás, terjesztése nemcsak könnyebbé, hanem már számos esetben automatikussá vált, azonban a szöveg minősége gyakran megkérdőjelezhető. Ebben a forradalmian új helyzetben van szükség olyan kérdések felvetésére, amelyekre még nem tudjuk a választ. Fontos megvizsgálni, hogy egy egyértelműnek tűnő állítás ellenkezője is igaz lehet-e, vagy alternatívák állíthatók-e fel, mit támaszthatunk alá vagy cáfolhatunk meg adatokkal. Pym emellett érvelt, hogy a nyers adathalmaz még nem hordozza önmagában a valóságot, a megfigyeléseket végző kutató mindig része a megfigyelésnek. Ez a reflexív empirizmus, a kutatást megelőző várakozások és a bizonyosság közötti dialógus. Ilyen megközelítésben kell a technológiai fejlődést is vizsgálni, mire jó, miként kell együtt élni vele. Az elemzések eredményei alapján a jelenlegi helyzet azt mutatja, hogy az automatizáció és mesterséges intelligencia a nyelvi iparban nem teremtett demokratikus viszonyokat a nyelvek között, számos nyelv a perifériára szorul. Pym konklúzióként arra hívta fel a figyelmet, hogy ha nem teszteljük az alternatív megoldásokat, sosem fogunk kitörni a kölcsönösen elfogadott bizonyosságokra épülő echokamrákból. Ha nem teszteljük a felhasználói reakciókat, csak spekulációkba bocsátkozhatunk, hogy a fordítás milyen célokat kell hogy szolgáljon.

Antony Pym előadását követően három párhuzamos szekcióban folytatódott a konferencia. Az idei év különlegessége volt, hogy a konferencia programját holland szekciómunka is gazdagította, azzal a céllal, hogy megerősítse a nemzetközi szintű kapcsolatokat a holland nyelvvel dolgozó nyelvi közvetítők és oktatók között, valamint hogy lehetőség nyíljon szakmai tapasztalatcserére, illetve az empirikus kutatási eredmények bemutatására a holland nyelven dolgozó fordítók, tolmácsok, elméleti szakemberek és oktatók között. A területre mindezidáig még kevés kutatási figyelem irányult annak ellenére, hogy elengedhetetlen a nemzetközi párbeszéd az olyan speciális kompetenciák megalapozására alkalmas tantervek kidolgozásához, amelyek a holland nyelvkombinációban dolgozó nyelvi közvetítők képzésének alapjait adják. A konferencia holland szekciói arra is alkalmat adtak, hogy elkezdődjenek egy olyan információs portál kialakításának munkálatai, amely lehetővé teszi a kommunikációt és tapasztalatcserét, az élethosszig tartó tanulás eszközeinek megosztását ezen a speciális szakterületen a nyelvi közvetítők és az oktatók, valamint a hallgatók között.

Az első napon szekcióelőadásban mutathatta be Bakti Mária a Szegedi Tudományegyetemről négy longitudinális vizsgálat eredményeit, amelyek során a tolmácskompetenciák fejlődését kísérte figyelemmel (*Translation and post-editing*

¹ Anthony Pym előadása a <https://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/powerpoint.html> linken elérhető

performance of novice translation students). Bakti Mária, Lesznyák Mártával és Sermann Eszterrel közösen a Szegedi Tudományegyetem Fordítói és Utószervezői Kompetencia Kutatóközpont tagjaként, egy további fordítástudományi kutatásról is beszámolt. Ezt a kutatást első- és másodéves fordító és tolmács mesterképzésben részt vevő hallgatók körében végezték a fordítói kompetencia elemeinek feltérképezése érdekében a humán fordításban, illetve a gépi fordítás utószervezésében (*The development of interpreting competence. Results from four longitudinal case studies*).

A délelőtti és délutáni szekciók között kerekasztal beszélgetés keretében Jozef Štefánik, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóság Szlovák Nyelvi Osztályának vezetője, David Orrego-Carmona, az Egyesült Királyság Warwick Egyetemének adjunktusa, Veronika Fraňová szabadúszó fordító és Giada Gerotto, az olaszországi Creative Words nyelvi közvetítő ügynökség ügyvezetője azt a témát járták körül, hogy milyen kompetenciák fejlesztésével válhatnak a fordítók versenyképesek a konkúriban jelentkező kihívások közepette és miként aknázhatók ki a fordítóképzésekben rejlő lehetőségek, valamint mit tehet a piac a fordítók elégedettsége érdekében.

A kerekasztal beszélgetést az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának osztályvezetője, Farkas Ágnes vitaindító előadása követte, amelyben bemutatta, milyen háttér munka zajlik jelenleg az ukrán nyelv eTranslation rendszerébe integrálása érdekében. Az online eszköztár bővítése nemcsak Ukrajna csatlakozási folyamatainak része, hanem szolidaritás kérdése is.

A második konferencianap David Orrego-Carmona plenáris előadásával indult, amelyben az előadó arra a kérdésre kereste a választ, hogy a fordítás válhat-e önkéntelenül is szakadékokat elmélyítő tényezővé (*Can translation be a factor involuntarily deepening divides?*). Orrego-Carmona szintén azt a témát járta körül, hogy a technológia fejlődése milyen hatással van a fordítási folyamatokra, miként befolyásolja a professzionális, és a nem professzionális fordítások minőségét. Az Open AI, a ChatGPT megjelenésével már nemcsak nyelvi, hanem kommunikációs korlátok áthidalására is vállalkoznak a fejlesztők. Orrego-Carmona szerint a probléma akkor jelentkezik, amikor a gépek a technológia szerepét humanizálják. A ChatGPT felhasználóinak száma mára már milliós mértékű, az egyik leggyorsabban növekvő online szolgáltatás. Még vita folyik arról, hogy ártalmas-e vagy nem, mindenesetre a társadalomra gyakorolt hatása forradalmi méreteket ölt. Ez azonban attól is függ, hogy a földön földrajzi szempontból hol helyezkedünk el, ugyanis a legújabb technológiákhoz nem mindenki fér hozzá egyenlő mértékben. A kihívás ugyanakkor lehetőség is. Ezekre a kihívásokra az egyik legalapvetőbb reakció az alkalmazkodás, az új eszközök produktív felhasználása. Az előadás konklúziója arra hívta fel a figyelmet, hogy még nagyon kevés kutatás valósult meg annak érdekében, hogy a felhasználók szemszögéből mérje fel, milyenek a reakciók a fordított szövegek minőségbeli különbségeire.

A második nap délelőtt és délután dolgozott egy holland szekció is a három angol nyelvű szekció mellett. A délelőtti holland szekcióban Varga Orsolya, az ELTE Néderlandisztika Tanszékének adjunktusa ismertette a holland gyermekirodalom

magyarrá fordításához szükséges fordítói kompetenciákat és a fordítás során előforduló kétértelműségeket. Ezt követően Erik-Jan Kuipers, a krakkói Nederland Instituut igazgatója izgalmas történeti áttekintést adott az esketett és felhatalmazott holland tolmácsok lengyelországi helyzetéről. Muriel Waterlot, a II. János Pál Lublini Katolikus Egyetem adjunktusa számolt be lengyel és holland kollokációk komparatív elemzéséből származó adatairól. A délelőtti szekció zárásaként az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Programjának harmadéves doktorandusza, Van Waarden Franciska témavezetőjével, Eszenyi Rékával, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék adjunktusával együtt tartott előadást, melyben bemutatták a holland–magyar konzekutív tolmácsolást kísérő jegyzeteléstechnika területén végzett kutatásukat *Wat is dit voor gekrabbel? – Aantekeningen maken in consecutief tolken* címen. Eszenyi Réka, Klaudia Bednárová-Gibovával és Robin Edinával egy délutáni angol szekcióban is tartott előadást *Artificial Intelligence, Machine Translation & Cyborg Translators: A Clash of Utopian and Dystopian Visions* címen, olyan kérdésekre keresve a választ, hogy a gépi fordítás és a mesterséges intelligencia integrálódása a fordítási folyamatokba miként hat magára a fordítás fogalmára, milyen új szerepeket kap a fordító és milyen kompetenciákra van ehhez szükség. A délutáni holland szekcióban Soós Krisztina, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója tartott előadást a holland nyelvű országok munkajogi sajátosságairól, amelyet nyelvpáronként elkülönülő terminológiai műhelymunka követett, ahova online a nem Pozsonyban tartózkodó fordítóhallgatók is becsatlakozhattak.

A délutáni angol nyelvű szekciókban több előadás foglalkozott tolmácsolástudományi témával, amelyek közül az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Programjának negyedéves PhD hallgatója, Szentirmay Piroska tartott előadást a bevonódás és relevancia interakciójáról két esettanulmány alapján, amelyben képzetlen tolmácsok munkáját figyelte meg egyházi környezetben (*Involvement and relevance from the perspective of interpreting in religious context*).

A két szekcióblokk között az érdeklődők egy konferenciakötet megjelenésének hátterébe kaptak bepillantást, amely tanulmányok formájában tartalmazza a 2022 májusában Pozsonyban megtartott, az ukrain fordítástudománnyal foglalkozó (*Translation Studies in Ukraine as an Integral Part of the European Context*) konferencián elhangzott előadásokat.

A könyvbemutató témájához szorosan kapcsolódtak az ebédszünetet követő ke-rekasztal beszélgetésen megvitatott kérdések is, amelyek arra keresték a választ, hogy a fordítás révén miként törhetünk ki az elszigeteltségből (*Breaking out of isolation*).

A konferencia harmadik napja Jonathan Downie, független kutató műhelymunkájával kezdődött, amely során a résztvevők a mesterséges intelligencia és a tolmácsoláskutatás jövőjének kérdéskörét járták körül (*AI and the Future of Interpreting Research*). Ezt Paola Gentile, a Trieszti Egyetem adjunktusának plenáris előadása követte a tolmácsképzés programjában a világjárvány után bekövetkezett változásokról. Mivel a digitalizáció és a mesterséges intelligencia egyre nagyobb szerepet követel a technológiai fejlődésnek köszönhetően, a tolmácsképzésben is alkalmazkodni kell a megváltozott körülményekhez és azt is szükséges felmérni,

hogy milyen karrierkilátásokkal indulnak el a pályán a végzett hallgatók. Nemcsak az angol nyelv mint lingua franca és a gépi fordítás, de a világjárvány is megváltoztatta a fordítók és tolmácsok munkakörülményeit, karrierkilátásait. Az előadás egy, a Trieszti Egyetem hallgatói körében elvégzett felmérés eredményeit mutatta be, amelyben Gentile arra kereste a választ, hogy miként változott a végzett hallgatók szakmai pályafutása, mely készségek a legkelendőbbek a piacon, a végzett hallgatók hány százaléka dolgozik végzettsége szerint, valamint, hogy miként vélekednek, miről lett volna jobb többet hallani a képzés során, milyen tudáselemek elsajátítását tartanák még inkább hasznosnak.

A Trieszti Egyetem számos módosítást eszközölt már a jelenleg futó képzési programjaiban is, hogy olyan készségeket fejlesszenek, amelyek követik a piaci igényeket. Ezért a fordító- és tolmácsképzést jogi ismeretekkel kombinálják, az angol nyelv ismeretét alapkövetelményként kezelik, amely mellett egy másik idegen nyelvet is választhatnak a hallgatók. Nagy hangsúlyt kapnak a technológiai ismeretek és a szakterületi jártasság, hogy a végzett hallgatók előtt szélesebb lehetőségek nyíljanak meg az elhelyezkedéskor. Összefoglalásként elmondható, hogy nőtt a képzés szerepe, elismertsége, több figyelem irányul a közszolgálati tolmácsolásra és a különböző szakterületekre, illetve a gyakorlati képzésre.

A plenáris előadás után kezdődtek az utolsó nap szekciómunkái, ismét három angol nyelvű és egy holland szekcióban, túlnyomórészt tolmácsolástudományi témákkal, de az előadók érintettek olyan területeket is mint az audiovizuális fordítás, a szinkronizálás és a feliratozás.

A holland szekció utolsó napján Marta Kostelecka a Masaryk Egyetem oktatója mutatta be esettanulmányát, amelyben a cseh és szlovák fordítóhallgatók kompetenciáit a gépi fordítással vetette össze fordítási problémák bemutatásával. Ezután Pavlína Knap-Dlouhá és Lucia Polachová, a Palacký Egyetem oktatói a cseh piacon aktív holland munkanyelvű tolmácsok profiljával, szerveződéssel kapcsolatos terepmunkáját mutatta be. Ezt követően Lénárt Zsuzsanna, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója tartotta meg előadását a gyermekvédelemben dolgozó holland munkanyelvű tolmácsokról és segédeszközeikről. Végül pedig Michaela Zárecká, a Comenius Egyetem doktorandusza ismertette kutatási eredményeit a szlovákiai közösségi tolmácsolás terén.

A háromnapos konferenciaprogramot élénk kerekasztal beszélgetés zárta *New Frontiers of Interpreting* címmel, Paola Gentile, Jonathan Downie, és Helena Tužinská, a Pozsonyi Comenius Egyetem oktatójának részvételével. A vitapartnerek a tolmácsolás világjárvány utáni helyzetét, a szakma társadalmi megítélésének és presztízsének kérdését járták körül abból a szempontból is, hogy milyen hatást gyakorol a technológiai fejlődés az élő nyelvi közvetítésre. A mesterséges intelligencia nem jelenti a tolmácsszakma végét, még akkor sem, ha az a tolmácsolási folyamatba szervesen beépül. A legfőbb kérdés, hogy az ügyfél miért költ tolmácsolásra, és mire használja fel azt. A tolmácsolás kapcsán kulcsfontosságú megérteni magának a kommunikációs folyamatnak az összetettségét és a tolmácsokra úgy tekinteni mint kommunikációs szakemberekre. A szakma presztízsét gyakran

a brüsszeli, vagy a médiában megjelenő tolmácsokat övező nimbusz adja. Ez érthető, hiszen ők jobban szem előtt vannak. A tolmácsszakma presztízséhez az egyetemi képzések is hatékonyan hozzájárulhatnak, ugyanakkor azt a juttatások mértéke is erősen befolyásolja. A különböző kontextusokban még a hasonló vagy akár ugyanolyan tolmácsolási munka is különböző bérezésben részesül. Az árak nyílt megvitatása hozzájárulhatna a díjak emelkedéséhez, figyelembe véve azt is, hogy a tolmácsolás kapcsán egyszerre beszélhetünk pénzben kifejezhető és pénzben nem kifejezhető profitról. A piaci igények változásával szükségessé vált olyan puha készségek fejlesztése, amelyek a tolmács portfólióját a kulturális érzékenységgel, gazdasági és jogi alapismeretekkel is kiegészítik. Szóba került a média közvéleményt formáló szerepe is. Az a kép, amely kialakul a tolmácsokról mint szakemberekről, nagyban függ attól, mit hallani róluk például a médiában, ahol általában a jó hír nem hír, így leggyakrabban hiba esetén kerülnek a figyelem középpontjába és ez a szakmai presztízst erősen befolyásolja.

A kerekasztal beszélgetést a konferencia zárása követte. Pavol Šveda nemcsak a résztvevőknek mondott köszönetet a jelenlétükért, érdeklődésükért, hanem az előadóknak is, valamint a szervezőbizottság minden tagjának, akik már a korábbi konferenciák során is kitűnő munkát végeztek annak érdekében, hogy a kisebb volumenű lokális fordítás- és tolmácsolástudományi konferenciák kezdeményezéseit egyesítve egy nagyobb léptékű, nemcsak szlovák, hanem a környező országok szakembereit, kutatóit, oktatóit is megszólító szakmai találkozó jöhessen létre. A Fordítás, tolmácsolás és kultúra (TIC) konferenciasorozat küldetése, a közös gondolkodás előmozdítása a Közép-Európai régióban, csak így valósítható meg. A sikerrel megvalósított három konferencia után magabiztossággal elmondható, hogy a kezdeményezés eddig elérte a célját, hála azoknak a vendégelőadóknak is, akik a tudományterület meghatározó alakjainak számítanak.

A házigazdák megítélése szerint a TIC konferenciasorozat, a meghívott vendégelőadók által képviselt színvonal és tudományos tekintély, valamint a szekciókban bemutatott kutatások színvonala és sokszínűsége alapján, már közép-európai jelentőségűvé vált és komoly tudományos párbeszédnek teremthet színteret. A magyar fordítástudomány eddig mindhárom alkalommal képviseltette magát, idén talán a legnépesebb delegációval az Eötvös Loránd Tudományegyetemről és a Szegedi Tudományegyetemről.

A tervek szerint a következő konferenciára két év múlva kerül majd sor, addig is készül a konferencián elhangzott előadásokat tartalmazó konferenciakötet, amelyet a szervezők ígérete szerint az egyik meghatározó európai kiadónál kívánnak majd megjelentetni.

A pozsonyi helyszín, a szervezők és a konferenciárésztvevők jó része volt a garancia arra, hogy félig otthonos közegben, ismerős arcok között mozogva kaptunk alkalmat kutatásaink bemutatására, új ismeretségek megteremtésére, gyakorlatyszerzésre a tudományos kommunikációban, valamint olyan kérdések megvitatására, amelyek hozzájárulnak majd a PhD disszertációnkban végzett kutatás színvonalas elvégzéséhez, bemutatásához.